

Lakic, I. (2011), „Discourse Analysis: Montenegrin Print Media and Nato Airstrikes on Yugoslavia”, *Media dialogues / Medijski dijalozi*, Vol. 2, No. 1, pp. 101-113.

dr IGOR LAKIĆ, vanredni profesor
Univerzitet Crne Gore, Institut za strane jezike, Crna Gora

DISCOURSE ANALYSIS: MONTENEGRIN PRINT MEDIA AND NATO AIRSTRIKES ON YUGOSLAVIA

Abstract: This paper is based on a comprehensive linguistic analysis of reporting of British and Montenegrin print media on NATO airstrikes on Yugoslavia in 1999. Only a small section of the analysis has been selected for presentation in this paper and it refers to the reporting of three Montenegrin dailies – Pobjeda, Vijesti and Dan. The theoretical background of the analysis includes two approaches within discourse analysis – (1) Teun van Dijk’s theory on News Schemata or organisational pattern of news, supported by a similar approach of Allan Bell; and (2) Critical Discourse Analysis developed by Norman Fairclough. Based on these two models I developed my own model resulting from my own analysis. It is quite similar to the model of Allan Bell. It turned out that the combination of the two approaches gives the most reliable results in an analysis of newspaper articles because linguistic analysis itself does not provide tools to explain why the text was written in a certain way, while the approach of Critical Discourse Analysis can be quite subjective without linguistic data. The last part of the paper provides a brief review of the reporting of the three Montenegrin dailies, taking into account the two chosen models.

Key words: discourse analysis, news schemata, macrostructure, microstructure, critical discourse analysis, intertextual analysis.

ANALIZA DISKURSA: CRNOGORSKI ŠTAMPANI MEDIJI I BOMBARDOVANJE SRJ OD STRANE NATO ALIJANSE

Apstrakt: Ovaj rad zasnovan je na opsežnoj lingvističkoj analizi izvještavanja britanskih i crnogorskih štampanih medija o bombardovanju Savezne Republike Jugoslavije od strane NATO-a 1999 godine. Samo manji dio analize predstavljen je u ovom radu i odnosi se na izvještavanje crnogorskih dnevnih listova Pobjede, Vijesti i Dana. Analiza je vršena na osnovu principa analize diskursa, polazeći od dva pristupa – (1) Shematska struktura (organizaciona struktura) novinskih članaka Teuna van Dajka i Alena Bela, i (2) Kritička analiza diskursa Normana Ferklafova. Na osnovu ova dva modela napravili smo sopstveni model koji je rezultat naše analize. Ovaj model sličan je modelu Alena Bela. Rezultati pokazuju da kombinacija ova dva pristupa omogućava najpouzdanije rezultate u analizi novinskih članaka, zato što sama lingvistička analiza ne pruža mehanizme kojima bi se objasnilo zašto je tekst napisan na određeni način, dok kritička analiza diskursa može biti subjektivna bez lingvističkih nalaza. Poslednji dio rada daje sumaran pregled izvještavanja tri pomenuta crnogorska lista, uzimajući u obzir dva odabrana modela. **Ključne riječi:** analiza diskursa, shematska struktura, makrostruktura, mikrostruktura, kritička analiza diskursa, intertekstualna analiza.

1. UVOD

Analiza diskursa predstavlja dominantnu lingvističku disciplinu danas. Tradicionalno se smatra da se ona bavi analizom jezika iznad nivoa rečenice, što se danas može prihvatiti samo kao djelimično tačno. Naime, iako analiza polazi od teksta kao cjeline, ona uključuje i niže nivoe analize – rečenicu, klauzu, frazu, sve do nivoa riječi.

Analiza diskursa bavi se analizom raznih vrsta govora i teksta, odnosno kako oni nastaju i kako se koriste u raznim oblastima, od opštih do visokostručnih. Mediji su jedna od oblasti u kojoj je analiza diskursa u velikoj mjeri našla svoju primjenu. Mediji najbolje odslikavaju stvarnost u kojoj živimo, a time i jezik. U tom smislu, mediji nude bogat izvor materijala za analizu.

Cilj ovog rada jeste da, kroz jedan kratak osvrt, prikaže moguće načine analize pisanih medija iz ugla analize diskursa. Na početku rada ponudićemo neke osnovne teorijske postavke vezane za analizu diskursa, posebno one aspekte koji se odnose na dva preovladavajuća pristupa u analizi diskursa medija – van Dajkovu teoriju o organizacionoj strukturi novinskih članaka (shematska struktura) i Ferklafovu Kritičku analizu diskursa. Nakon toga, ponudićemo neka opšta razmatranja o izvještavanju crnogorskih štampanih medija o NATO bombardovanju, iz ugla ova dva pristupa.

2. NIVOI ANALIZE

U analizi diskursa, uključujući i diskurs novinskog izvještavanja, mogu se razlikovati različiti nivoi diskursa. Svi oni igraju određenu ulogu u kreiranju teksta i njegovom razumijevanju od strane čitalaca. Tako Van Dijk (van Dijk, 1988a) smatra da se analiza može izvršiti na nivou *makrostrukture* i *mikrostrukture*.

2.1 Analiza mikrostrukture

Analiza *mikrostrukture* odnosi se na lingvistički aspekt (sintaksu, semantiku, leksiku, koheziju i koherentnost teksta itd.). Na primjer, red riječi u rečenici ili značenje rečenice mogu zavisiti od karakteristika drugih rečenica u nekom tekstu. Ili, engleska zamjenica *she* najčešće je prihvatljiva samo ako se odnosi na žensku osobu koja je već ranije pomenuta, u frazama poput *my girlfriend* ili *an actress* (van Dijk, 1988a: 10). U kvalitetnim listovima mogu se naći i duge, složene rečenice, a javljaju se i nominalizacije (*disruption* umjesto *they disrupted*).

Međutim, tekst se ne sastoji od niza izolovanih rečenica koje se stavljaju jedna iza druge. Rečenice se kombinuju u veće smislaone cjeline, čineći paragraf, odnosno tekst. Povezanost teksta postiže se uz pomoć *kohezije* i *koherentnosti*.

Kohezija se postiže uz pomoć eksplicitnih lingvističkih sredstava, najčešće gramatičkih, kao što su, na primjer, zamjenice, članovi ili neki prilozi koji upućuju na već pomenuta lica ili stvari u tekstu.

Koherentnost teksta takođe igra važnu ulogu u diskursu. Koherentnost se tiče funkcionalne povezanosti diskursa. Tu spada izučavanje činilaca kao što je poznavanje svijeta od strane korisnika jezika, zaključci koje oni donose i postavke kojih se drže, a posebno načina na koji se komunikacija sprovodi na osnovu govornih činova.

2.2. Analiza makrostrukture

Analiza *makrostrukture* uključuje tematsku i organizacionu strukturu teksta. Ona, dakle, temu ili predmet teksta čini eksplicitnim, ali u isto vrijeme definiše koherentnost kompletnog teksta, kao i njegovu suštinu i svrhu. Tematska (semantička) struktura kod novinskih članaka igra veću ulogu nego kod drugih vrsta diskursa. Stoga svaka sistematska analiza tekstualne strukture novinskih članaka počinje objašnjenjem pojma *tema* (van Dijk, 1988b: 30/31). Generalno gledano, tema je predmet diskursa, sadržina ili suština onoga o čemu se govori ili piše.

Kada govorimo o dužem tekstu, kakvi znaju da budu novinski članci, logično je da se oni često sastoje iz više tema. Neke od ovih tema su opštije ili apstraktnije od drugih, tako da cijela makrostruktura ima hijerarhijsku organizaciju. Hijerarhijski odnosi definišu se putem *makropravila* (*macrorules*) koja predstavljaju ono što intuitivno podrazumijevamo pod sumiranjem. Ova makropravila povezuju iskaze nižeg nivoa sa

iskazima višeg nivoa. Drugim riječima, teme se izvode iz značenja teksta putem ovakvih makropravila koja služe za sumiranje. Ova pravila, kako je već rečeno, definišu ishod, suštinu i najvažnije informacije u tekstu, i na taj način i samu temu za svaki niz sličnih iskaza u tekstu.

2.2.1 Shematska superstruktura

Sveukupno značenje makrostrukture ispoljava se kroz *organizacionu strukturu teksta*, ili, kako je naziva Van Dajk (van Dijk, 1988a: 14; 1988b: 51), *shematsku superstrukturu*. Ovakva shema predstavlja, u stvari, skup karakterističnih kategorija, odnosno određenih djelova u tekstu. Shema novinskih izvještaja slična je narativnoj shemi koja se koristi u pisanju ili pričanju priča (*Uvod, Okvir radnje, Orijentacija, Zaplet, Razrješenje, Evaluacija i Dodatni komentar*). Bel (Bell, 1994: 147) čak smatra da novinari i ne pišu članke, već priče, upravo zbog prisustva ovih elemenata koji se ne očekuju u članku. Neke od ovih kategorija su obavezne, a neke nisu. Međutim, ukoliko nedostaje neki od obaveznih djelova, čitalac ili slušalac može zaključiti da je priča nezavršena ili da nema smisla.

U engleskom jeziku, za novinske članke koristi se termin *novinska priča (news story)*, što na neki način nagovještava da se i tu radi o naraciji (van Dijk, 1988b: 1). Međutim, iako ima sličnosti u organizaciji s pričama koje pričamo djeci ili pripovijetkama za odrasle, ova vrsta naracije ima i svoje specifičnosti u smislu organizacione sheme, a kao što smo već rekli – shema u svakom slučaju olakšava procese pisanja i razumijevanja.

Novinski članci se pišu u skladu sa odgovarajućom profesionalnom rutinom. Pri tome, redakcije moraju da vode računa o broju novinara koji su na raspolaganju, što često podrazumijeva da su ograničeni vremenom i rokovima. Zato postojanje shema u uslovima kada se radi pod pritiskom rokova u velikoj mjeri olakšava posao. Tako se kod novinskih članaka u okviru *uvoda* nalazi *naslov* i *lid*. Sam tekst može još da sadrži *glavne događaje, ranije događaje, kontekst* i *komentar* u okviru kojeg se mogu naći *evaluacija* i *očekivanja* i sl. Novinari traže upravo one informacije koje se uklapaju u ovakvu shemu (van Dijk, 1988a: 15). Radi se dakle o konvencionalnoj shemi koja stoji na raspolaganju u kreiranju vijesti, ali koja se svakako može nadograđivati.

Van Dajk (van Dijk, 1988a: 92–93) daje prikaz organizacije novinskih članaka, u okviru koje izdvaja 10 djelova:

1. *Naslov*
2. *Lid*
3. *Glavni događaj*
4. *Pozadina događaja*
5. *Istorija*
6. *Kontekst*
7. *Posljedice*

8. *Verbalne reakcije*
9. *Evaluacija*
10. *Očekivanja*

Ovaj obrazac trebalo bi da odslikava strukturu novinskih članaka na engleskom jeziku. Međutim, neki autori, poput Zoltana (Zoltan, 2001: 11), ističu da Van Dajk ne pruža eksplicitna objašnjenja ovih 10 kategorija. Zoltan je za potrebe svoje analize spojio djelove 4, 5 i 6 (*pozadina događaja, istorija i kontekst*), jer se pokazalo da ovdje često dolazi do preklapanja i da ih je često teško razdvojiti. On je za ova tri spojena dijela upotrijebio naziv *pozadina događaja*. Takođe je spojio djelove 9 i 10 (*evaluacija i očekivanja*) u jednu cjelinu pod nazivom *očekivanja*.

Bel (Bell, 1994: 148) očigledno slijedi Zoltana. Njegov model izgleda ovako:

1. *Naslov*
2. *Lid*
3. *Orijentacija*
4. *Radnja*
5. *Evaluacija*
6. *Rezultati radnje*

Belova podjela svakako proizilazi iz činjenice da on na novinske izvještaje ne gleda kao lingvista, već kao bivši novinar. Očigledno, neke kategorije, kao što su *naslov* i *lid*, moraju postojati, bez obzira na pristup analizi. *Evaluacija* takođe postoji i kod jednog i kod drugog autora. Isto tako, van Dajkove *posljedice* kod Bela su *rezultati radnje*, a *kontekst* (zajedno sa *pozadinom događaja i istorijom*) sličan je *orijentaciji*. To znači da Bel pod *radnjom* podrazumijeva *glavne događaje* i *verbalne reakcije* koje identifikuje Van Dajk. Dakle, razlike su mnogo manje nego što se to čini na prvi pogled.

Kako bismo izbjegli zabunu oko korišćenja ove terminologije, za potrebe naše analize definisali smo određene djelove teksta i nazive za njih. Model koji smo koristili u analizi (Lakić, 2011) predstavlja na neki način kompilaciju onoga do čega su došli pomenuti autori i rezultata naše analize:

1. *Naslov*
2. *Lid* (sumiranje glavnog događaja)
3. *Glavni događaj* (razrada događaja pomenutog u *lidu*)
4. *Pozadina događaja* (ko, kako, gdje i kad)
5. *Verbalni komentar* (najvažniji učesnici u događaju)
6. *Evaluacija* (stavovi, očekivanja i evaluacija događaja od strane novinara)
7. *Rezultati radnje* (zašto je događaj bitan, ozbiljnost njegovih posljedica).

U suštini, ovaj model najbliži je Belovom modelu, s tim što je terminologija donekle izmijenjena. Razlika u odnosu na Belov model jeste u tome što je ovdje dodat još jedan element – *verbalni komentar*, koji Van Dajk takođe identifikuje kao zaseban

dio, dok ga Bel samo pominje, ali ne daje zasebno u okviru svoga modela. *Verbalni komentar* ima bitnu funkciju u novinskom članku, budući da se njime potkrepljuju tvrdnje ili informacije koje novinar iznosi u tekstu. Stoga smatramo da je njegovo uvođenje u model sasvim opravdano.

Kod analize crnogorskih dnevnih listova javlja se još jedan dio – *nadnaslov*, koga u britanskim novinama nema. *Nadnaslov*, nekada samo s *naslovom*, a nekada i s *lidom*, čini jednu cjelinu. U odnosu na britanske, prisustvo *nadnaslova* u crnogorskim listovima znači i mnogo više informacija u „uvodu“ odnosno „apstraktu“.

3. KRITIČKA ANALIZA DISKURSA

Kritička analiza diskursa je pristup koji ide dalje od čisto lingvističke analize i uzima u obzir kulturne, ideološke, političke i druge karakteristike koje praktično čine kontekst u kome se javlja diskurs.

Ferklaf (Fairclough, 1996: 311-313) smatra da se jezička analiza odvija kroz tri dimenzije, odnosno tri *komunikativna događaja*: tekst, diskursna praksa i društvena praksa.

(1) *Tekst*. Ovaj aspekt podrazumijeva formalne karakteristike tekstova (rječnik, gramatika, kohezija, struktura teksta), što znači da je najbližiji pojmu mikrostrukture.

(2) *Diskurzivna/diskursna praksa*. Analiza diskurzivne prakse usmjerena je na proizvodnju, upotrebu i distribuciju diskursa koji je predmet proučavanja. Tu spadaju institucionalni zahtjevi u smislu kognitivnog strukturiranja informacija u skladu sa stalnim promjenama u društvu. Ovakve promjene direktno utiču i na makrostrukturu teksta.

(3) *Društvena praksa (social practice)*. Analiza društvene prakse (ili socio-kulturne prakse) bavi se društvenim, ideološkim, političkim i kulturnim dešavanjima, odnosno proučavanjem političkog konteksta događaja, kao i time kako ideološki stavovi utiču na društvene promjene. Ovaj okvir navodi analitičara da proučava ne samo tekst u smislu njegove organizacione strukture, već i to kako se tekst koristi u odgovarajućem društvenom kontekstu.

Ferklaf (Fairclough, 1996: 314-315) takođe pravi razliku između *lingvističke analize teksta* i *intertekstualne analize* teksta. Po njemu, intertekstualna analiza je granična oblast između teksta i diskurzivne prakse kad je u pitanju analitički okvir. Intertekstualna analiza gleda na tekst iz perspektive diskurzivne prakse. Ona je više interpretativne prirode, za razliku od lingvističke analize koja je deskriptivna. Ova analiza u suštini koristi dokaze koji su rezultat lingvističke analize, a zatim ih interpretira, smještajući tekst u određenu diskurzivnu praksu. Ferklaf (Fairclough, 1996: 315) kaže da je povezivanje lingvističke analize teksta i intertekstualne analize bitno za prevazi-lazanje jaza između teksta i jezika s jedne strane i društva i kulture s druge.

4. METOD

Naša analiza novinskih članaka počinje od analize makrostrukture i mikrostrukture, imajući na umu istovremeno i društveni kontekst. U suštini, radi se o kombinaciji lingvističke analize i intertekstualne analize. Analiza kreće od definisanja makrostrukture, kao osnove, kako bi se identifikovala tematska i organizaciona shema novinskih članaka, a zatim se bavi onim elementima mikrostrukture koji su karakteristični za pojedine djelove teksta, odnosno one jezičke elemente koji se javljaju kao eksponenti određenih funkcionalnih (tematskih i strukturalnih) cjelina. Međutim, kako se diskurs, govorni ili pisani, ne može posmatrati van društvenog konteksta, diskurzivna praksa i društvena praksa, o kojima govori Ferklaaf (Fairclough, 1992. i 1996), takođe moraju naći svoje mjesto u analizi. Stoga se može reći da jezička analiza diskursa i analiza društvenog konteksta predstavljaju dvije strane istog novčića (Lahdesmaki/Solin, 2000: 16). Slijedeći ovaj princip pokušali smo da objedinimo i pristup kritičke analize diskursa Ferklaafa i shematski pristup Van Dajka, koji se u mnogim elementima već podudaraju.

5. IZVJEŠTAVANJE CRNOGORSKIH DNEVNIH LISTOVA

U ovom dijelu osvrnućemo se na neke opšte zaključke u vezi sa izvještavanjem crnogorskih dnevnih listova *Vijesti*, *Pobjeda* i *Dan* o bombardovanju SRJ od strane NATO-a. Opis smo uskladili s već korišćenim pristupom u analizi, tj. podjelom na analizu makrostrukture i mikrostrukture i intertekstualnu analizu.

5.1 Analiza makrostrukture i mikrostrukture

Kad govorimo o makronivou, prvo treba ukazati na jednu razliku koja postoji u odnosu na britanske medije. Naime, pored *naslova* i *lida*, u crnogorskim medijima moguće je naći i *nadnaslov*. Međutim, ovo ne znači da je u svim listovima moguće naći sva tri dijela. Tako u *Vijestima* nema *lida*, dok *Pobjeda* i *Dan* sadrže sva tri dijela, mada ne i u svakom tekstu.

Što se same funkcije *nadnaslova* tiče, ona je drugačija od one koju ima *lid*. Dok *lid* najčešće služi kao rezime teksta, da bi se na osnovu njega kasnije izveo *naslov*, *nadnaslov* više služi kao uvod u *naslov*. Vrlo često *naslov* služi kao logičan nastavak *nadnaslova*, pa tako ova dva dijela čine jednu cjelinu ili jednu rečenicu.

Naslov je često uzet iz izjava učesnika u događajima, pa tako u stvari *verbalni komentar* ima funkciju *naslova*. Dok su ove stvari izuzetak u britanskim novinama, u crnogorskim one predstavljaju pravilo. *Nadnaslov* i *naslov* često su vrlo dugi i skoro uvijek sadrže predikaciju. U njima je sadržana prilično velika količina informacija koje se ponovo mogu naći u prvim pasusima u tekstu. Ova osobina *nadnaslove* i *naslove*, ali i *lid*, povremeno čini prilično rogovatnim. Treba još pomenuti i prilično dramatične *naslove* u *Vijestima*, što je uvijek bila karakteristika ovog lista.

Verbalni komentar čini veliki dio tekstova. Tako *naslov, lid, glavni događaj*, a ponekad i *pozadina događaja*, sadrže *verbalne komentare* ili se, kao kod *naslova, verbalni komentar* koristi u drugoj funkciji. Interesantno je napomenuti da su *Vijesti* izbjegavale *verbalne komentare* kod teme o izbjeglicama, što ovaj list čini znatno drugačijim od britanskih novina.

Može se reći da se crnogorske dnevne novine međusobno razlikuju najviše kod *evaluacije*, bar kad je u pitanju makronivo. *Evaluacija* je dio čije je odsustvo osjetno u *Vijestima* i *Pobjedi*, posebno i direktnom obliku. U *Danu* je stvar potpuno drugačija. Naime, ovaj dio je jedan od najzastupljenijih u tekstovima, bilo u direktnom ili indirektnom obliku. U *Vijestima* se *evaluacija* javlja tek pred sam kraj rata, kada je iz nekih tekstova bilo jasno da se list suprotstavlja Miloševićевой politici. U *Pobjedi* se može nazreti indirektna *evaluacija* kroz očigledno favorizovanje predsjednika Đukanovića, mada je to slučaj i s *Vijestima*, ali u mnogo manjoj mjeri.

Pozadina događaja i *rezultati radnje* javljaju se vrlo rijetko. *Pozadina događaja* jedino se može nešto češće naći u *Pobjedi* koja je redovno objavljivala informacije s nekoliko dana zakašnjenja, što je uslovalo potrebu za upotrebom *pozadine događaja* bez koje objavljene informacije u suštini ne bi imale mnogo smisla.

Vijesti su uglavnom objavljivale jedan veliki *naslov* na prvoj strani, uz dva do tri manja *naslova* i ponekim kraćim tekstom. *Pobjeda* je, s druge strane, imala i kompletnih tekstova na prvoj strani, dok je *Dan* pribjegavao patriotsko-lirskim porukama na naslovnoj strani i povremeno *verbalnim komentarima* u funkciji *naslova*.

U sva tri lista, uz tekstove se sreću antrfilei, ponekad više njih, i u njima se stavlja naglasak na neke specifične aspekte događaja ili izjave učesnika u događajima.

Kad je u pitanju mikronivo, primjetno je da *Vijesti* i *Pobjeda* koriste neutralna jezička sredstva, tako da se teško mogu izdvojiti oni jezički elementi koji bi na bilo koji način mogli da ukažu na neke veće nedosljednosti u izvještavanju ili izrazitu pristranost. Tako se mogu naći neutralne imeničke fraze poput *NATO snage, vazdušni udari* i druge. Za Miloševića se uvijek koristi neutralna imenička fraza *predsjednik SRJ*, a uz Jugoslaviju se uvijek izbjegava pridjev *takozvana* koji je bio karakterističan za izjave crnogorskih predstavnika.

U izjavama crnogorskih zvaničnika koriste se imenice kao što su *mir, sloga, prisebnost, uzdržanost, mudrost, odgovornost* ili *tolerancija*. Nalazimo i imeničku frazu *očuvanje građanskog mira* i imenicu *destabilizacija*, koje se odnose na tinjajući sukob između vojske i policije.

U *Danu* je situacija potpuno drugačija. Vjerovatno je veliko prisustvo *evaluacije* uticalo i na mnogo više jezičkih elemenata na mikronivou u ovom listu. Pridjev *agresorski*, koji se odnosi na NATO, prisutan je u imeničkim frazama kao što su *agresorska avijacija* ili *agresorske snage*. Drugi pridjevi, koji se takođe mogu naći često u tekstovima unutar imeničkih fraza, jesu *zločinački, zlikovački, neprijateljski, kriminalni* i *brutalni*.

Prema ovom listu, Vojska Jugoslavije, s druge strane, sprovodi *efikasna i snažna dejstva*, nanosi *značajne gubitke* i slično. Pored ovih imeničkih fraza, karakteristične su i one koje se odnose na Jugoslaviju koja vodi *pravednu borbu* ili brani *slobodu i nacionalno dostojanstvo*.

Od imenica, u *Danu* je najprisutnija *otadžbina* i umjesto nje se rijetko javljaju imenice *zemlja* ili *država*. U skladu sa ovim patriotskim rječnikom jeste i ponašanje *patriotski opredijeljenih građana*, dok je proglašenje neutralnosti Crne Gore nazvano *sramnom i protivustavnom odlukom*.

Na osnovu navedenih elemenata, moguće je zaključiti da je *Dan* u najvećoj mjeri slijedio srbijanske medije u prezentovanju događaja tokom bombardovanja.

5.2 Intertekstualna analiza

Analizirajući crnogorske dnevne listove zaključili smo da je uređivačka politika lista, ali i njegova politička i partijska orijentacija, imala mnogo više uticaja na iznesene stavove u listu od samih novinara. To se može vidjeti i iz činjenice da većina tekstova nije uopšte potpisana, tako da se praktično ne može slijediti nikakav pravac novinarskog izvještavanja koji je bio moguć kod britanskih medija.

Treba napomenuti da su *Vijesti* list koji je davao najsveobuhvatnije i najneutralnije izvještaje o ratu. *Pobjeda* je u tom smislu imala određena ograničenja. Naime, ovaj list izvještavao je o svim događajima o kojima su izvještavale i *Vijesti*, ali na momente vrlo dozirano ili sa zakašnjenjem. *Dan* je, podržavajući politiku Miloševića, imao ratno-patriotski pristup obradi tema, obraćajući mnogo veću pažnju na situaciju u Srbiji nego na događaje u Crnoj Gori.

Jedna od karakteristika *Vijesti* jeste odsustvo bilo kakvih komentara. List je pribjegavao prenošenju činjenica i ostavljao čitaocima da sami donesu zaključke. Uz to, ovaj list nije davao prednost ni informacijama iz Crne Gore niti onim iz Srbije. Čini se da je uređivačka politika išla na to da najznačajniji događaji budu prikazani na prvoj strani, bez obzira gdje su se desili. *Vijesti* su takođe prenosile saopštenja svih strana u sukobu, ne uskraćujući svoje čitaoce ni za jednu informaciju.

Jedina zamjerka listu jeste blago favorizovanje predsjednika Đukanovića i njegovih aktivnosti tokom bombardovanja. Uz to, pred sam kraj bombardovanja *Vijesti* su pokazale i djelimičnu ironiju kada su izvještavale o Miloševiću, iako su ranije i tu bile vrlo neutralne. Upravo ovakva orijentacija dovela je do pojave *evaluacije* u pojedinim člancima.

Uređivačka politika *Pobjede* bila je u skladu s potezima vladajućeg režima u Crnoj Gori. Iako je list izvještavao o svemu što se dešavalo, mora se priznati da je distribucija različitih tema znatno neujednačenija u odnosu na *Vijesti*. Izvještaja iz Srbije manje je nego u *Vijestima*. U skladu sa statusom lista kao državnog, *Pobjeda* je tada prenosila izjave svih parlamentarnih stranaka u Crnoj Gori, ali je u listu apsolutni pri-

oritet imao predsjednik Đukanović, a poslije njega premijer Vujanović i predsjednik Skupštine Marović. *Pobjeda* nije pisala ništa o aktivnostima srpskih i saveznih vlasti, što potvrđuje da je list bio na strani crnogorskih vlasti koje takođe nisu imale kontakt sa saveznom administracijom.

Sukob između vojske i policije u Crnoj Gori list je prikazivao u mnogo blažoj formi, pa se sticao utisak da to i nije toliko ozbiljan problem. I ovakav pristup vjerovatno je bio u skladu s ponašanjem crnogorskih vlasti koje su htjele da utiču na smirivanje situacije.

Pobjeda je u suštini izvještavala prilično neutralno, ali istovremeno i bljedo, pokušavajući da balansira između svoje potrebe da bude državni list i zahtjeva da informiše u skladu sa stavovima vladajuće koalicije. Možda se upravo ovim može objasniti kašnjenje sa objavljivanjem informacija ili doziranje informacija, što bi moglo da prođe u vrijeme kad je *Pobjeda* bila jedini list i Crnoj Gori, ali ne i u vrijeme kad su postojala još dva dnevna lista.

Ratna orijentacija *Dana* bila je prisutna na svakoj strani i u svakom trenutku. To se moglo vidjeti i kroz nazive rubrika. Praktično su sve strane osim čitulja i TV vodiča išle pod nazivom „U odbrani otadžbine“, uključujući tu i strane o sportu, komunalnoj inspekciji, cijenama, pa čak i ribolovu.

O zbivanjima u Crnoj Gori list je pisao vrlo rijetko i kritički. Posebno je bio kritičan prema predsjedniku Đukanoviću, tako da je kritika bila jedini aspekt izvještavanja o crnogorskim zvaničnicima. Međutim, *Dan* je detaljno izvještavao o aktivnostima Miloševića i premijera Bulatovića i prenosio sve izjave predstavnika Srpske pravoslavne crkve i prosrpskih političkih partija. Iznad svega, ovaj list je najviše djelovao kao partijski bilten Socijalističke narodne partije, ali i glasilo Vojske Jugoslavije.

Sukob između vojske i policije predstavljan je kao situacija u kojoj je vojska primorana da se brani od crnogorske policije ili kao da se sve dešava nekom drugom. Takođe, ukoliko je neko čitao samo *Dan*, mogao je doći do pogrešnog zaključka da u Crnoj Gori nema ni jedne jedine izbjeglice.

Međutim, ako bi ovakav pristup mogao da se shvati kao radikalna orijentacija lista ka jednoj strani, teško je objasniti zašto list u zaštitu svojih stavova nije upotrijebio najjače argumente koje je imao – samo bombardovanje. Naime, akcije NATO-a, šteta i žrtve koje su prouzrokovane kao da su bile sporedne stvari u prvom periodu bombardovanja. List je bio usmjeren više na kritiku Alijanse i to na jedan prilično prizeman način, ne koristeći pri tome mogućnost da bombardovanje pretvori u ključni argument za svoje stavove.

Ako se ovome dodaju neprikladni i ponekad šokantni *naslovi*, patriotska poezija čitalaca, čak i djece, ali i nekih poznatih pjesnika, kao i obilje fotografija i fotomontaža, postaje jasno koliko je list svoju energiju usmjerio u pogrešnom smjeru.

Na kraju, možemo zaključiti da su razlike između tri crnogorska dnevna lista mnogo veće u odnosu na razlike koje postoje između britanskih listova. *Vijesti* su list koji je od svih šest analiziranih dnevnih novina pružio najsveobuhvatnije informacije, ali i najneutralnije, tako da se u njemu najbolje može pratiti tok rata. *Pobjeda* je ostala vjerna svom etatištkom karakteru, služeći najčešće kao bilten vladajuće koalicije. *Dan* je pored svoje patriotske orijentacije odigrao i ulogu biltena opozicione Socijalističke narodne partije, saveznih vlasti sa Miloševićem na čelu i Vojske Jugoslavije, istovremeno iskazujući najradikalnije stavove od svih analiziranih dnevnih novina.

6. ZAKLJUČAK

Ovdje nemamo prostora da detaljno uđemo u način izvještavanja tri crnogorska dnevna lista. Međutim, vjerujemo i da ovaj sumarni pregled izvještavanja može donekle da ukaže na pravce analize.

Kombinacija modela organizacione šeme novinskih članaka i kritičke analize diskursa pokazala se ispravnom s obzirom na činjenicu da čisto lingvistička analiza ne može da pruži zadovoljavajuće rezultate u tumačenju teksta. S druge strane, kritička analiza diskursa može skrenuti u subjektivnost usljed nedostatka lingvističkih parametara. Kombinacijom ova dva pristupa prevazilaze se ovi problemi i dobijaju pouzdani rezultati u analizi.

Iz analize proizilazi da su *Vijesti* bile maksimalno neutralne, izvještavajući o događajima na cijeloj teritoriji pogođenoj bombardovanjem i prenoseći izjave svih strana u sukobu i izbjegavajući komentare. Mora se takođe reći da je kompletan tok rata najlakše pratiti iz *Vijesti*, od svih analiziranih listova, upravo zbog velike količine informacija koje je list ponudio.

Pobjeda je potvrdila reputaciju državnog lista, izvještavajući o svim događajima kao i *Vijesti*, ali je pri tome pravila neku vrstu autocenzure. Takođe, pojedine informacije objavljivane su sa zakašnjenjem i od nekoliko dana, što je uslovalo potrebu za pojačanim korišćenjem *pozadine događaja*, kako bi se čitaocima omogućilo da shvate što se u stvari desilo. Uz to, *Pobjeda* je davala očigledno veliki prostor izjavama i aktivnostima crnogorskih zvaničnika, a potpuno ignorisala rad saveznih vlasti, izuzimajući aktivnosti Slobodana Miloševića.

Za *Dan* se može reći da je bio bilten Socijalističke narodne partije i glasilo saveznih vlasti na čelu sa Miloševićem i Vojske Jugoslavije. Pisanje ovog lista može se nazvati ratno-patriotskim, što je očigledno i iz same činjenice da su sve informacije u listu, osim čitulja i TV vodiča, objavljivanje pod nazivom „U odbranu otadžbine“. Interesantno je da je u *Danu* mnogo više informacija iz Srbije nego iz Crne Gore, što dovoljno govori o uređivačkoj politici lista. Ono što je još neobičnije jeste da u početku *Dan* nije koristio najveći argument koji je imao protiv NATO-a – sâmo bombardovanje

i ljudske žrtve, objavljujući prizemne tekstove, naslove, fotomontaže i poeziju, što je sve bilo neprimjereno jednom ozbiljnom dnevnom listu.

REFERENCES (LITERATURA)

- Bell, A. (1994), *The Language of News Media*, Oxford: Blackwell.
- Brown, G., Yule, G. (1983), *Discourse Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Carruthers, S. L. (2000), *The Media at War, Communication and Conflict in the Twentieth Century*, Basingstoke: Macmillan Publishers Ltd.
- Coulthard, M. (1985), *An Introduction to Discourse Analysis*, London: Longman.
- Delin, J. (2000), *The Language of Everyday Life*, London: SAGE Publications.
- Fowler, R. (1991), *Language in the News, Discourse and Ideology in the Press*, London: Routledge.
- Fairclough, N. (1995), *Critical Discourse Analysis the Critical Study of Language*, New York: Longman.
- Fairclough, N. (1996), "Critical Analysis of Media Discourse", in Marris, P. and Thornton, S. (eds.) *Media Studies: A Reader*, Edinburgh: Edingubr University Press, pp. 308 - 325.
- Hodge, R., Kress, G. (1993), *Language as Ideology*, London: Routledge.
- Kenworthy, J. (1991), *Language in Action: An Introduction to Modern Linguistics*, London: Longman.
- Kristal, D. (1995), *Kembrička enciklopedija jezika*, Beograd: Nolit.
- Lahdesmaki, S., Solin, A. (2000), "Linguistic Analysis, Social Analysis and CDA: Some Pitfalls of Interdisciplinarity", in Ostman, J. O. (ed.) *Pragmatics, Ideology and Contacts*, Bulletin 5, Helsinki: University of Helsinki, Department of English, pp. 15 - 27.
- Lakić, I. (2011), *Diskurs, mediji, rat*, Podgorica: Univerzitet Crne Gore, Institut za strane jezike.
- Lakić, I. (2011), "What is actually discourse analysis?", u Savić, S. et al. (ur.) *Jezik u upotrebi / Language in Use, Primenjena lingvistika u čast Ranku Bugarskom*, Novi Sad: Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije, Filozofski fakultet Univeziteta u Novom Sadu, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Reah, D. (1998), *The Language of Newspapers*, London: Routledge.
- McCarthy, M. (1991), *Discourse Analysis for Language Teachers*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Stubbs, M. (1983), *Discourse Analysis*, Oxford: Basil Blackwell.
- Van Dijk, T. A. (1988a), *News Analysis*, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Van Dijk, T. A. (1988b), *News as Discourse*, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Van Dijk, T. A. (2001), "Principles of Critical Discourse Analysis", in Wetherel, M., Taylor, S. and Yates, S. J. (eds.) *Discourse Theory and Practice: A Reader*, London: SAGE Publications, pp. 300 - 317.

Zoltan, K. (2001), "Media Discourse from a Contrastive Rhetoric Perspective", *Novelty*, Vol. 8, No. 3, British Council in Hungary, pp. 4 - 26.